

JETOANE ȘI FISE DIN TRECUTUL ORAȘULUI BUCUREȘTI

de **CONSTANTIN IACOBVICI**

Istoria modernă și contemporană a orașului București, bogată în evenimente și semnificații, prezintă și unele aspecte mai puțin cunoscute care nu au reținut pînă acum atenția cercetătorilor. Printre materiale muzeistice care aruncă o lumină nouă asupra vieții de toate zilele a populației și în-deosebi a clasei muncitoare din ultima sută de ani de istorie a orașului se află numeroasele jetoane și fise folosite de diferitele întreprinderi, instituții și asociații care au existat în această perioadă în capitala țării noastre. Deși în raport cu alte piese de epocă, jetoanele și fisele ocupă un loc relativ modest ca valoare documentară, studierea lor permite totuși desprinderea unor aspecte semnificative care nu rezultă din alte surse de informații, ceea ce justifică valorificarea lor pentru cercetarea științifică.

Intrucît adunarea și păstrarea jetoanelor și fiselor nu a devenit o preocupare decît în anii regimului democrat popular — fiind în trecut considerată pe nedrept o preocupare minoră — nu sîntem încă în situația de a dispune de o colecție completă a acestora și trebuie presupus că multe piese interesante au rămas deocamdată necunoscute.

Prezentul studiu își propune să facă un prim pas în direcția clasificării și studierii celor mai reprezentative jetoane și fise cunoscute, să atragă atenția asupra interesului pe care îl prezintă această ramură a numismaticii românești și să stimuleze astfel descoperirea și colecționarea de noi jetoane și fise legate de trecutul orașului București și al întregii țări. Un loc de frunte în organizarea și ducerea la îndeplinire a acestei sarcini revine fără îndoială Muzeului de istorie a orașului București, a cărui conducere are meritul de a fi manifestat — printre multiplele sale preocupări — înțelegera cuvenită și pentru acest domeniu al cercetărilor muzeistice.

Jetoanele și fisele sînt piese de metal (bronz, alamă, argint etc.), de forma unor monede, emise nu de stat, în cadrul emisiunilor bănești curente, ci de către întreprinderi sau instituții și avînd o circulație cu caracter

neoficial, restrînsă în limitele întreprinderii sau instituției respective.¹⁾ Analogia cu monedele curente este accentuată prin faptul că ele poartă de regulă o mențiune privind valoarea lor nominală, exprimată de cele mai multe ori în unități bănești (lei sau multipli și subdiviziuni ale leului), iar mai rar în unități naturale (1 halbă de bere, 1 pâine, 1 zi de muncă), în care caz legătura lor cu sistemul monetar în vigoare în momentul circulației lor este indirectă. Majoritatea jetoanelor și fiseilor au ca legendă denumirea întreprinderii sau instituției emitente și uneori localitatea și data emiterii lor.

Servind înlăuntrul întreprinderii sau instituției respective, ele au fost emise în cele mai multe cazuri în serii cu mai multe valori nominale, spre a putea fi utilizate mai bine pentru nevoile circulației interne. Și în această privință analogia cu monedele este pronunțată, cu deosebirea că multiplii și subdiviziunile unității bănești legale — leul — ce apar ca valori nominale pe jetoane și fise nu coincid întotdeauna cu cele ale emisiunilor oficiale de stat. Astfel, în timp ce în perioada 1868 — 1916, monedele emise erau de 1, 2, 5, 10, 20, 50 de bani și de 1, 2, 5 lei, jetoanele și fisele din aceeași epocă prezintă — alături de piese de 5, 10 și 50 de bani — subdiviziuni ale leului de 15, 25, 40 de bani și piese cu valoare nominală de 10 lei. Aceasta se explică prin aceea că valorile nominale ale jetoanelor și fiseilor au fost stabilite potrivit necesităților circulației interne ale întreprinderii sau instituției emitente, în funcție de prețul mărfurilor sau serviciilor plătite sau decontate cel mai frecvent cu ajutorul jetoanelor sau fiseilor. Tocmai de aceea, în unele cazuri valoarea lor nominală a fost exprimată în unități naturale de felul celor amintite mai sus. Acest lucru prezenta și avantajul că utilizarea unor asemenea jetoane și fise nu era afectată de modificările de prețuri la mărfurile respective fiind astfel asigurată pentru o perioadă mai îndelungată.

Jetoanele și fisele prezintă însă și o serie de deosebiri esențiale în raport cu monedele curente. Este în primul rând de menționat destinația lor pentru o circulație internă, în circuit închis, fiind permise și avînd putere de plată numai la întreprinderea sau instituția emitentă și chiar înlăuntrul ei numai pentru un scop bine determinat (la magazinul de consum, cantină, restaurant). Din această împrejurare rezultă și numărul foarte restrîns al exemplarelor utilizate în majoritatea cazurilor, cît și rari-tatea lor actuală. Rolul de instrument de circulație limitată al jetoanelor și fiseilor se poate extinde practic asupra întregii populații (cum este cazul fiseilor de telefon public). Aici caracterul limitat al circulației rezultă din faptul că fisele de telefon nu puteau fi utilizate decît pentru obținerea unor servicii din partea Societății de telefoane, iar în cadrul acestei Societăți nu puteau servi ca mijloc de plată decît în cazul special al folosirii tele-fofonului public pentru o convorbire locală.

Caracterul limitat al circulației jetoanelor sau fiseilor rezultă limpede și din unele indicații care apar, ce-i drept foarte rar, chiar în legendele lor. Spre exemplu, pe un jeton emis de Concesiunea minelor Mărgineanca-

¹⁾ În perioada anilor 1945—1947 unele întreprinderi comerciale bucureștene au utilizat ca mijloc de circulație bucăți de hirtie ștampilate purtînd semne valorice (100, 200 lei etc.). Aceste piese nu reprezintă jetoane sau fișe, ci au caracterul unor bani de necesitate, nevoia lor fiind impusă de lipsa de mărunțiș pentru plata restului. Utilizarea lor a avut caracter excepțional și temporar, în timp ce jetoanele și fisele cunoșteau o utilizare permanentă.

Făgețelu se precizau astfel condițiile lor de utilizare: „Fisă de 5 lei pentru credit la cantina minei. Aceste fise nu se pot negocia sau sconta, ele nefiind recunoscute decât (sic!) la cantina minei”.

A doua deosebire esențială dintre jetoane și fise pe de o parte și monedele curente pe de altă parte era valoarea lor proprie foarte scăzută, practic inexistentă și în ori ce caz fără nici o legătură cu valoarea lor nominală. Astfel, în timp ce în perioada 1868 — 1916 monedele de 50 de bani, 1 și 2 lei erau piese de argint divizionare (cu o valoare proprie apropiată de cea nominală), iar la moneda de 5 lei valoarea nominală coincidea cu cea reală, jetoanele și fisele erau în majoritatea cazurilor confecționate din metale neprețioase sau dintr-un aliaj inferior de argint (bilon), astfel că nu există nici o legătură între valoarea lor nominală și cea reală. Această situație își găsea expresia și în faptul că de regulă în cadrul aceleiași serii de jetoane sau fise diferite valori nominale aveau dimensiuni absolut identice.

Jetoanele și fisele reprezintă prin urmare simple *semne valorice*, fără valoare proprie sau acoperirea corespunzătoare în metal prețios, prezentând în această privință analogii cu situația banconotelor emise la curs forțat, fără acoperire.

Am folosit pînă acum termenul de jeton și fisă, subliniind elementele comune ambelor categorii de semne valorice. Este însă necesar să se facă distincția cuvenită între ele. Jetoanele au îndeplinit în parte rolul de instrument de circulație și de plată substituindu-se, într-o sferă bine delimitată de relații marfă-bani, monedelor legale. În anumite limite cu ajutorul lor se efectua plata muncitorilor, iar aceștia, la rîndul lor le puteau utiliza la cumpărarea mărfurilor în magazinul de consum sau la cantina patronului întreprinderii. Spre deosebire de jetoane, fisele servesc numai ca instrument de decontare și evidență internă, neavînd rolul de mijloc de circulație și de plată. În majoritatea restaurantelor și cofetăriilor aceste fise serveau — și servesc în bună parte și astăzi — numai pentru decontarea dintre ospățari și bufetieri a cantităților de produse de alimentație publică preluate de la bufet și servite consumatorilor. Fisele de telefon ajungeau și în mâinile publicului dar ele nu serveau ca instrument propriu-zis de plată a convorbirii telefonice, pentru că plata era făcută anticipat, prin cumpărarea cu bani a fiselor respective. Introducerea lor în automatul telefonului public nu servea decît ca mijloc de decontare și evidență a prestării serviciului, plătit cu anticipație.

Practica folosirii unor piese metalice cu circulație limitată, alături de circulația bănească curentă, își găsește începuturile încă în antichitate. La romani erau cunoscute piese purtînd de regulă numere de ordine, denumite *tessere*, iar mai tîrziu au apărut așa numitele *contorniate* (sec. IV—V e.n.). Se presupune că aceste piese erau folosite ca bilete de intrare la circ sau la alte spectacole publice, iar tesserele — în unele localuri. Spre sfîrșitul evului mediu au apărut primele piese denumite *jetoane* (de la verbul francez *jeter* = a arunca). Ele erau astfel denumite pentru că erau aruncate populației cu prilejul unor evenimente festive ale monarhilor și seniorilor feudali din occident (încoronări, căsătorii). Aceste jetoane, de fapt mici medalii ocazionale, de obicei din argint, nu purtau *semne valorice* și nu circulau ca monedă, avînd un conținut cu totul diferit de al jetoanelor capitaliste de mai tîrziu.

Acestea din urmă au apărut prima oară în cursul secolului al XVII-lea, mai ales în Anglia și în veacul următor în Franța, fiind piese cu valoare nominală emise de patroni capitaliști pentru plata parțială a muncitorilor, fiind folosite uneori și în relațiile cu clienții. Aceasta a fost o înlesnire făcută patronilor de către stat, servind totodată statului ca un mijloc de reducere a necesarului de monedă bătută, în scopul economisirii cheltuielilor legate de circulația monetară.

În țara noastră cele dintii jetoane au apărut în Transilvania, în secolul al XVII-lea. Ele erau utilizate la exploatarea miniere, care aparțineau voevozilor Transilvaniei, purtau inițialele voevodului emitent și stema lui, dar nu aveau indicată valoarea nominală. Modul lor de utilizare nu este bine cunoscut, dar se poate presupune că era apropiat de cel al jetoanelor capitaliste.

Jetoanele și fisele au devenit frecvente în țara noastră numai odată cu dezvoltarea capitalismului. La București primele jetoane și fise cunoscute apar în al șaptelea deceniu al secolului al XIX-lea, devenind frecvente în deceniile următoare și mai ales în primele decenii ale secolului nostru.

Pentru caracterizarea utilizării jetoanelor și fiselor, este necesar să analizăm rolul lor economic.

Jetoanele au în primul rând funcția de *instrument de circulație*, limitată însă, cum s-a arătat, la un circuit închis și special. Ele serveau la plata (cel puțin parțială) a salariilor muncitorilor și la cumpărarea cu ajutorul lor de către muncitori a unor mărfuri la magazinul sau cantina patronului.¹⁾

Totodată jetoanele aveau și funcția de *instrument de plată*. Din punctul de vedere al patronului capitalist, jetoanele îi serveau și pentru obținerea unui credit (forțat) de la muncitori, pentru că substituind la plata salariilor banii prin jetoane, el rămânea în posesia banilor respectivi căroră le putea da alte utilizări, reducându-și astfel necesarul de capital circulant. Așa cum s-a arătat mai sus, legenda jetonului emis de Concesiunea minelor Mărgineanca-Făgețelu menționează expres existența acestei relații de credit. Evident muncitorii nu primeau credit ci dimpotrivă, ei erau nevoiți să crediteze pe patroni, primind în schimb jetoane de o valoare nominală egală pe care le cheltuiau treptat pînă la salariul următor.

Această formă de credit pe care muncitorul îl acordă capitalistului nu este decît o variantă a trucksystem-ului amintit de Karl Marx în „Capitalul”²⁾ și care consta în aceea că o parte din salariul pe care patronul îl plătea abia la sfîrșitul lunii era avansată de către capitalist deseori sub formă de mărfuri, pe care muncitorul trebuia să le plătească la prețuri superioare celor de pe piață, la prăvălia care aparținea chiar patronului.

Trebuie precizat însă că și funcția de instrument de plată a jetoanelor era limitată la interiorul întreprinderii, deoarece ele nu puteau fi — așa cum am văzut — „negociate sau scomptate” altor persoane.

Aceste funcții, fie și limitate la un cadru restrîns, coincid cu unele funcții ale banilor. Spre deosebire însă de bani, jetoanele nu dețineau în nici un fel funcțiile de măsurător al valorii, de teaurizare și de bani universali.

¹⁾ Vezi în privința modului de utilizare a jetoanelor lucrarea *Din istoricul formării și dezvoltării clasei muncitoare din România*, Ed. Politică, 1959, pag. 243.

²⁾ K. Marx, *Capitalul*, vol. I, Ed. a II-a, P.M.R., 1948, pag. 182—183, nota.

Jetoanele reprezentau prin ummare semne valorice fără valoare proprie, nefăcând parte din sistemul monetar oficial, cu un rol limitat în relațiile marfă-bani de tip capitalist, semne valorice sui-generis care prin funcțiile lor economice prezintă analogii cu monedele divizionare și cu bancnotele emise fără acoperire, fără a fi însă propriu-zis bani.

Tot așa cum sistemul bănesc și banii au servit claselor dominante ca instrument de exploatare a maselor, jetoanele au fost pentru patroni un mijloc de jefuire suplimentară a muncitorilor. Prin faptul că patronul impunea muncitorilor să primească jetoanele drept plată, nu numai că îi forța să-i acorde astfel un credit și că își asigura un profit din desfacerea mărfurilor sale la magazinul sau la cantina lui, dar el le impunea și prețuri mai mari decât la magazinele sau localurile obișnuite, muncitorii fiind nevoiți să le accepte deoarece jetoanele nu erau valabile în altă parte.

În ceea ce privește fisele, ele nu au în general decât *funcție de decontare și evidență*, neparticipând efectiv la relațiile marfă-bani. Ca atare ele prezintă un interes istoric și social-economic mult mai restrâns.

Fisele de telefon, datorită caracterului lor deosebit, mai aveau și rolul de instrument de credit, prin faptul că contravaloarea lor fusese achitată anticipat de cei care le foloseau și că Societatea de telefoane putea să-și completeze capitalul circulant cu ajutorul numerarului astfel adunat.

În condițiile regimului democrat-popular, jetoanele, care reflectau relații de exploatare de tip capitalist, incompatibile cu noua orînduire, au dispărut odată cu cauzele economice care le-au generat. Astăzi cunoștem numai relații marfă-bani corespunzătoare acțiunii legii valorii în economia socialistă.

Fisele au continuat să fie folosite în alimentația publică, funcția lor de decontare și de evidență internă fiind întru totul compatibilă cu conținutul social-economic al orînduirii socialiste, în care rolul evidenței — așa cum a arătat Marx — crește într-o măsură considerabilă.

*

În cele ce urmează ne propunem clasificarea și descrierea jetoanelor și fiselor cele mai caracteristice emise în orașul București, și cunoscute pînă în prezent.

1. JETOANE ȘI FISE DE ÎNTREPRINDERI INDUSTRIALE¹⁾ (1868—1872)

Bronz, 31 mm. MANUFACTURA DE TUTUN/BUCURESCI. În cîmp: 1. Ȑl. Rv. Stema țării, scutul timbrat cu o coroană regală și susținut în stînga de o femeie simbolizînd Dacia, înarmată cu o sabie încovoiată dacică și în dreapta de un leu.

¹⁾ Gruparea jetoanelor și fiselor s-a făcut pe categorii de emitenți (întreprinderi industriale, de transport și telecomunicații, instituții de stat, asociații, restaurante și cofetării), iar în cadrul lor pe cit posibil în ordine cronologică. Au fost selecționate și descrise numai piesele considerate reprezentative și care pot fi atribuite cu certitudine orașului București.

Datorită caracterului strict limitat la interiorul întreprinderii și deci a caracterului privat al folosirii lor, în marea majoritate a cazurilor nu dispunem de material

Idem, dar cu diametrul de 27 mm și în loc de 1. ȚI. 1/2 ȚI. (vezi planșa I, nr. 2).

Ca mai sus, dar cu legenda: DEPOSITUL CENTRAL/BUCURESCI, 1. ȚI și 1/2 ȚI (vezi planșa I, nr. 1 și 3).

Datarea acestor piese este posibilă datorită stemei țării cu personajul simbolizînd Dacia, care nu s-a menținut decît în perioada 1867 — martie 1872. De remarcat că dimensiunile, stema și execuția acestor piese sînt asemănătoare cu monedele de bronz de 10 respectiv 5 bani bătute în anul 1867 în Anglia și puse în circulație abia în cursul anului următor. Se poate presupune că aceste piese nu au fost puse în circulație înaintea monedelor divizionare.

(înainte de anul 1881)

Bronz, 25 mm, FABRICA DE CHIBRITURI/BUCURESCI. În cîmp: MARCA/DE/CONTROL. Rv. ATELIER D. DECADRARE/UMPL. CUTIILOR. În cîmp: 100/CUTII (vezi planșa I, nr. 4).

Datarea pe baza contramărcii de pe avers care reprezintă stema țării și indică momentul introducerii monopolului de stat asupra chibriturilor, în anul 1881.

Această fișă servea ca mijloc de evidență a lucrărilor prestate de muncitori. În schimbul producției predate muncitorul primea fișa, pe care o prezenta casierului în ziua plății salariilor.

1886

Plumb, 25 mm, INTREPRINDEREA/M. Sc. PAPPADOPOLU. În cîmp monogramă compusă din literele M, S, P, (inițialele firmei). Rv. BUN DE CANTINA/1886. În cîmp: 5/BANI. (vezi planșa I, nr. 5).

1890

Bronz, 24 mm, INTREPRINDEREA PALATULUI DE JUSTIȚIE/1890. În cîmp: N. CUȚARIDA/INGINER. Rv. 5/BANI. Gravor: CARAPATI. (Vezi planșa I, nr. 6).

Idem, avînd pe revers valoarea nominală: 10./BANI.

Idem, bilon, avînd pe revers valoarea nominală: 1./LEU.

Idem, bilon, cu valoarea nominală: 50/BANI, cu gravorul: TH. RADIVON.

Idem, valorile nominale: 5/BANI și 10/BANI, cu gravorul: E. G. În colecția dr. Micipsa Popovici.

Idem, bilon, cu valoarea nominală: 1./LEU, cu gravorul: E. G. În colecția dr. Micipsa Popovici.

documentar din care să rezulte modalitățile concrete de utilizare a jetoanelor, frecvența operațiilor și proporția acestora în raport cu tranzacțiunile bănești curente.

Atunci cînd există criteriile de datare, ele sînt menționate după descrierea piesei respective. Dacă la anumite jetoane sau fișe nu se precizează data sau perioada emiterii, ea este identică cu cea a pieselor precedente. În lipsa unei mențiuni contrare, jetoanele și fișele descrise au formă circulară. Bara transversală (/) indică trecerea textului legendei pe un rînd nou. Nu au fost date indicații cu privire la greutatea și grosimea pieselor, contramărcii imprimate pe ele etc. Atunci cînd la descrierea jetoanelor și fișelor nu se precizează proveniența, piesele respective se află în colecția personală a autorului. Totodată, au fost studiate și descrise o serie de jetoane și fișe aflate în colecțiile Cabinetului numismatic al Academiei RPR și Muzeului de istorie a orașului București — Expoziția de numismatică precum și din colecția particulară dr. Micipsa Popovici. Tovarășii de la instituțiile menționate și dr. Micipsa Popovici mi-au oferit cu multă bunăvoință posibilitatea de a studia jetoanele și fișele aflate în colecțiile respective.

1

2

3

4

6

5

8

7

I

Idem, bilon, 19 mm, cu valoarea nominală: 50/BANI, fără indicarea gravurului (vezi planșa I, nr. 7).

Construcția Palatului Justiției, care a costat 8 milioane lei aur, a necesitat organizarea unui șantier special, înăuntrul căruia au fost utilizate piesele descrise mai sus. Se pare că ele au cunoscut o circulație deosebit de intensă, ceea ce ar explica comandarea unei noi emisiuni de alți gravori. Se cunosc de asemenea piese de bronz cu un diametru de 24 mm și cu legenda identică pe avers, prevăzute cu agățătoare și având pe revers unelte de zidărie și un număr de ordine contramarcate, gravate de Th. Radivon. Aceste piese serveau ca mijloc de identificare la intrarea muncitorilor care lucrau pe șantier. În consecință ele nu pot fi considerate fise sau jetoane, neservind ca instrument de circulație.

1894

Alamă, 28 mm, MAGASINUL DE CONSUMATIE. În câmp: MANUFACTURA/DE/TUTUN/BELVEDERE. Rv. REGIA MONOP. STATULUI/1894. În câmp: 50/BANI (vezi planșa I, nr. 8).

1890

Bronz, 18 mm, MANUFACTURA DE TUTUN BUCUREȘCI 1898, gravor: CARNIOL FIUL Rv. 5/BANI. MAGASINUL DE CONSUMATIE.

f.d. (probabil 1900—1914).

Bronz 20 mm, METALURGIJA ROMANA. În câmp inițialele I și G monogramate. Rv. 5/BANI.

Idem, în alamă, avînd la Rv. 50/BANI.

Întreprinderea Metalurgia Romînă a fost înființată la București în anul 1864.

Bronz 20 mm, CARAMIDARIA BUCUREȘCI NOUI. În câmp: 5.Rv. DIRECTOR ARCHITECT/TH. DOBRESCU. În câmp: 5 (vezi planșa II, nr. 1).

Bronz, 19 mm, CONSERVE/GRIVIȚA, încadrat sus și jos de ornamentele: —.— Rv. 15.

Bronz, 21 mm, CANTINA FABRICEI DE CHIBRITURI. În câmp: monogramă compusă din literele R, M, S (Regia monopolurilor statului) Rv. 10 (vezi planșa II, nr. 2).

Idem, avînd la Rv. 20. Expoziția de Numismatică, depus pentru expunere. (Publicat cu aprobarea proprietarului).

Idem, aliaj de aluminiu și zinc, argintat, 22 mm, avînd la Rv. valoarea nominală: 50.

f.d. (probabil 1930—1940).

Alamă, octogonal, 24 mm, CANTINA GERMANDREE/BUCUREȘTI. În câmp: monogramă formată din literele B și M Rv. 15/LEI (vezi planșa II, nr. 3).

Alamă, 21 mm, CANTINA SOC. CARTEA ROMANEASCA. În câmp: ELEV. Rv. 10/LEI.

(1946—1947)

Metal nichelat, 24 mm, ECONOMATUL MONETARIEI NATIONALE. În câmp monogramă formată din literele M și N (Monetăria națională). Rv. 5000 între două ornamente: — o — (vezi planșa II, nr. 4).

1

2

3

5

4

6

7

8

f.d. (probabil 1890—1905)

Bronz, 14 mm, SOCIETAȚILE DE TRAMVAIE/BUCURESCI. În câmp : 1/2 CARUȚA. Rv. SERVICIUL CURĂȚIREI ZAPEȚI. În câmp : vagon de tramvai, pe șine, purtând nr. 80. În colecția Muzeului de istorie a orașului București — Expoziția de Numismatică (vezi planșa II, nr. 5).

Prima linie a tramvaiului cu cai a funcționat la București încă înainte de anul 1900.

Această fisă era înmînată muncitorilor care lucrau la dezapezirea liniilor de tramvai. Prezentîndu-se cu fisele respective la casierie, ei primeau banii cu care erau retribuiți.

f.d. (probabil 1900—1916)

Bronz, octogonal, 24 mm, MAGASINUL DE CONSUM. În câmp : CFR. Gravor : CARNIOL FIUL. Rv. 1/Kgr./JIMBLA (vezi planșa III, nr. 1).

Bronz, 29 mm, MAGASINUL DE CONSUM. În câmp : CFR. Rv. 1/Kgr./CARNE DE /VACĂ. În colecție particulară.

(1930)

Bronz, profilat în relief transversal, 24 mm, S.A.R./TELEFOANE. Pe porțiunea în relief un receptor telefonic în poziție orizontală, cu pîlnie în jos, între două linii orizontale. Pe Rv. apar legenda și desenul incuse, iar în dreptul reliefului transversal apare o adîncitură corespunzătoare (vezi planșa II, nr. 6).

Societatea anonimă romînă de telefoane a fost înființată la 1 august 1930 prin concesionarea de către statul romîn a întregului serviciu de telefoane, trustului american International Telephone and Telegraph Corporation, în condiții dezavantajoase pentru statul romîn.

f.d. (probabil între 1930—1940)

Bronz, 24 mm, SOCIETATEA ANONIMA ROMANA/DE TELEFOANE. În câmp : conturul hîrții țării avînd în mijloc un aparat telefonic. Rv. BUN PENTRU/UNA/CONVORBIRE/TELEFONICA LOCALA.

Idem, a doua emisie, fără cerc zimțat pe margine și avînd la revers variantele de legendă : TELEFONICA/LOCALA.

Bronz, 22 mm, SOCIETATEA ANONIMA ROMANA DE TELEFOANE. În câmp : conturul hîrții avînd în mijloc un receptor telefonic în poziție orizontală cu pîlnia în jos. Rv. Ca mai sus.

Idem, în metal nichelat.

f.d. (probabil între 1941—1948)

Metal nichelat, 22 mm, legenda ca mai sus. În câmpul aversului : globul pămîntesc înconjurat de fir telefonic care se termină într-un receptor dispus oblic deasupra globului, cu pîlnia în sus (vezi planșa II, nr. 7).

f.d. (1948—1952).

Metal nichelat, 22 mm, ADMINISTRATIA/POSTELOR. ȘI. TELECOMUNICATIILOR. În câmp : receptor telefonic, trompetă (simbolizînd poșta) și fulgere (simbolizînd telecomunicațiile). Rv. Ca mai sus (vezi planșa II, nr. 8).

Prin reforma bănească din 28 ianuarie 1952 au fost puse în circulație monede de 25 de bani care servesc și ca fise telefonice iar fisele telefonice din metal nichelat utilizate pînă atunci au fost treptat scoase din uz.

III. JETOANE ȘI FISE EMISE DE INSTITUȚII DE STAT

1906

Argint, 25 mm, CANTINA EXPOZIȚIUNEI/1906. În câmp: S. M. Rv. 1/LEU, jos ornament în formă de cunună. Gravor: C. C. Rott.

Idem, 23 mm, cu Rv. 50/BANI, fără cunună (vezi planșa III, nr. 2).

Bronz, 21 mm, ATHENEUL ROMÂN/BUCUREȘTI/1906. În câmp: clădirea Ateneului român. Rv. VALABIL ÎN INTERIORUL EXPOZIȚIEI. În câmp. BANI/25 (vezi planșa III, nr. 3).

Aceste jetoane au fost folosite cu prilejul expoziției din București, 1906. f.d. (probabil 1900—1914)

Bronz, 21 mm, CAMPUL DE RĂSBOI/MIHAI BRAVUL. În câmp: CANTINA. Rv. 5/BANI.

Aliaj de zinc și aluminiu, octogonal, 22 mm, SERVICIUL INCHISORI-LOR. În câmp: două chei încrucișate. Rv. 5/BANI.

Alamă, idem avînd la revers valoarea 10/BANI (vezi planșa III, nr. 4).

Alamă, 22 mm, ÎNCHISOAREA VĂCĂREȘTI gravor: CARNIOL FIUL Rv. 50 (vezi planșa III, nr. 5).

f.d. (probabil 1920—1930)

Aliaj de zinc și argint 22 mm, MANUTANTA CENTRALA A ARMATEI. Gravor: M. CARNIOL FIUL. Rv. 1/PAINÉ.

Alamă, idem, cu cerouri perlate pe margine și avînd pe avers în câmp un număr de ordine incus.

Alamă, 22 mm, MANUTANTA CENTRALA A ARMATEI. În câmp: BUCUREȘTI. Gravor: M. CARNIOL FIUL. Rv. Număr de ordine contramarcant.

Aluminiu, 25 mm, MANUTANȚA CENTRALA A ARMATEI. În câmp: stema țării. Rv. UNA PAINÉ/număr contramarcant.

Alamă, 20 mm, Cercul/Militar/București, în soris cursiv, în mijlocul unui cerc perlat. Rv. 1/LEU. În colecția Cabinetului numismatic al Academiei R.P.R.

Idem, 30 mm, cu valoare nominală: 20/LEI (vezi planșa III, nr. 6).

IV. JETOANE ȘI FISE EMISE DE INTREPRINDERI COMERCIALE ȘI BANCARE

f.d. (probabil 1900—1914)

Bilon, 21 mm, CONST. G. SOLACOGLU/BUCUREȘCI. În câmp: monogramă compusă din literele C. și S., inițialele firmei Rv. 50/BANI.

Bronz, 22 mm, VASILE DUMITRESCU. În câmp: INCALȚAMINTE/la V./Ploeșteanu (scrise cursiv)/C. GRIVIȚEI 194. Rv. Cocoș mergînd spre stînga.

Intrucît această piesă nu are indicată vreo valoare nominală, este probabil că a servit în scop de reclamă.

Bronz, 22 mm, BANCA/DE CREDIT/ROMÂN, în cerc perlat. Rv. 25 (vezi planșa IV, nr. 1).

f.d. (probabil 1920—1930)

Alamă, 28 mm, Sora (scris cursiv), subliniat cu o bară orizontală în mijlocul căreia se află literele S.A.R. (Societate Anonimă Romînă) Rv. 5/LEI (vezi planșa IV, nr 2).

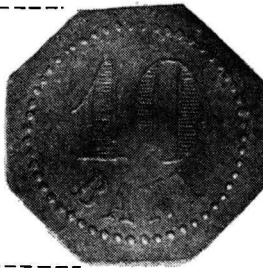

1

3

2

4

5

6

IV. FISE EMISE DE ASOCIAȚII PARTICULARE

f.d. (probabil 1859—1866)

Bronz aurit, 17 mm, Schützen-Gesellschaft/Bucarest. (Societatea de tir București). În câmp: stemele Munteniei și Moldovei încadrate în triumphiuri dispuse oblic în așa fel că se ating la colțurile din mijloc, deasupra coroană Rv. MARKE (fisă), jos ornament în formă de cunună din frunze de stejar. În câmp: două arme încrucișate și ținta de tragere. În colecția Expoziției numismatice (vezi planșa IV, nr. 3).

f.d. (probabil 1905—1914)

Bronz, pătrat cu colțurile rotunjite, 23 mm, AUTOMOBIL CLUB ROMAN. În câmp: 10 B. Rv. cerc perlat (vezi planșa IV, nr. 4).

f.d. (probabil 1920—1930)

Alamă, 25 mm, SOC. BRATSTVO/BUCUREȘTI. În câmp: SECȚIA/TINERETULUI. Rv. 2/LEI (vezi planșa IV, nr. 5).

f.d.

Alamă, bronz, 21 mm, ASOCIAȚIUNEA PROPRIETĂRILOR, în câmp: DIN/PALATUL/CREDITUL/MINIER. Rv. BUN/PENTRU/O/DEPLASARE/CU/ASCENSORUL (vezi planșa V, nr 6).

V. FISE EMISE DE RESTAURANTE ȘI COFETARII

f.d. (circa 1890—1900)

Alamă, 27 mm, BERARIA ACADEMICA/BENE BIBENTI. În câmp: 25. Rv. § 11 (?) încadrat într-un cerc (vezi planșa IV, nr. 7).

Denumirea „Bene bibenti“ are vădit sens satiric, parafazînd denumirea decorației „Bene merenti“, instituită de statul burghezo-moșieresc. Bene merenti înseamnă în limba latină „celui care a binemeritat“, iar bene bibenti — „celui care bea zdravăn“.

1904

Bronz, 25 mm, OPPLER/1904. Rv. BERE/MARE (vezi planșa IV, nr. 1).

1907

Bronz aurit, 19 mm, CIOCOLATA RIEGLER. În câmp: cap feminin spre dreapta, purtînd o cunună de frunze de stejar și spice de grîu, avînd în față o ramură de măslin și în spate o fascie. Sub cap semnul gravorului: G. Rv. BUN PENTRU CIOCOLATA/1907. În câmp: 10/FRANCI, înconjurat de o cunună de frunze de măslin și de stejar. Marginea zimțată (vezi planșa IV, nr. 8).

f.d.

Bilon, 21 mm, OPPLER. Rv. BERE/DE/MARTIE.

Bilon, 20 mm, RESTAURANTUL PRINCIAR/BUCUREȘTI. În câmp: 50. Rv. 50 între două ornamente în formă de romb.

Idem, cu valoarea nominală 40. În colecția dr. Micipsa Popovici.

Bronz, 28 mm, Pivnița G. Dobriceanu/Calea Victoriei 17/București. În câmp: Gambrius călare pe un butoi pe care scrie VIVAT, cu pocalul ridicat. Rv. 10 pe fond de linii întretăiate oblic. În colecția Cabinetului numismatic al Academiei R.P.R.

Metal argintat, 22 mm, CAFFÉ/RESTAURANT/N. COLLARO. Rv. 50.

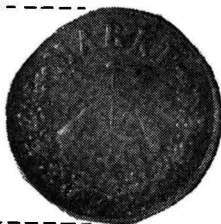
1

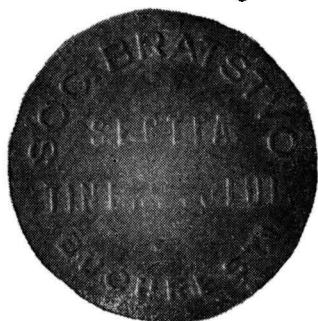
2

3

4

5

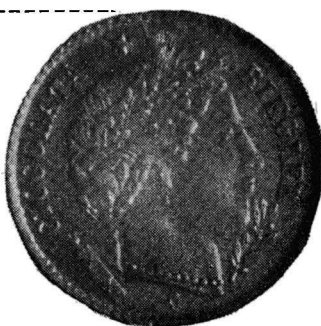
6

7

8

IV

Idem, bronz, 21 mm, cu valorile nominale: 15 și 25. În colecția Cabinetului numismatic al Academiei R.P.R.

Alamă, octogonal, 22 mm, BERERIA CARU CU BERE. În câmp: monogramă compusă din literele M și F. Rv. 5/BANI.

Bronz, 22 mm, COFETARIA/Theofilescu (litere cursive) BUCURESTI Rv. Cocoș mergînd spre stînga: Gravor: Corlauer, Nürnberg.

Bronz, 26 mm, ȘOSEA KISELEFF. În câmp: BUFET. Gravor: M. CARNIOL FIUL. Rv. 40.

Bronz, 20 mm, N. DUMITRESCU-MILITARI. În câmp: monogramă formată din literele N și D. Gravor: CARNIOL FIUL Rv. 5.

(1911)

Bronz, 21 mm, SKATING/BUCUREȘTI. În câmp: monogramă formată din literele P și G. Rv. 10.

Local înființat în anul 1911 pe str. Academiei și desființat încă în cursul aceluiaș an. C. Bacalbașa, Bucureștii de altă dată, vol. IV, ed. II-a, 1936, pag. 22.

f.d. (probabil după 1920)

Bronz, 30 mm, LUDWIG/AMICIȚIA. Rv. 1. Gravor: V. Schmidt.

Alamă, octogonal, 25 mm, GOGU BORALĂ/BUCUREȘTI. Rv. HALBA. În câmp: halbă cu toartă.

Alamă, 18 mm, PARCUL GROSAVEȘTI. În câmp: P.M. Rv. 1/LEU.

Alamă, 22 mm, PICCADILLY în cerc perlat. Rv. 3/LEI.

Societatea „Piccadilly” care a deschis cafenea cu același nume, a existat între anii 1927—1931.

Alamă, octogonal, 21 mm, BERERIA ȘI RESTAURANT, în câmp: „LA NOROC”/BUCUREȘTI. Rv. 10/LEI.

Alamă, 24 mm, RESTAURANTUL MONTE CARLO/N. I. PARTENIE. În câmp: clădirea restaurantului. Rv. 50/LEI.

Bronz, octogonal, 21 mm, COFETERIA J. NESTOR S^{SB} (succesor) VOICULESCU & COCORASCU. În câmp: 10/LEI. Rv. 10/LEI

f.d. (1948—1952)

Alamă, 21 mm, RESTAURANTUL DE STAT DUNAREA. Rv. HALBA.

Alamă, 21 mm, REST. DE STAT/STEAUA ROȘIE. Rv. HALBA.

Alamă, 21 mm, RESTAURANTUL DE STAT, în câmp: Nr. 20. Rv HALBA.

Idem pentru Restaurantul de stat nr. 50, nr. 52 și nr. 60.

f.d. (după anul 1952)

Fisele utilizate în restaurante și cofetării au devenit mai frecvente la începutul secolului nostru și mai ales între cele două războaie mondiale. Ele mai sînt și astăzi utilizate, dar noile emisiuni sînt relativ rare. Sub regimul democrat-popular au fost mai întîi emise asemenea fise pentru diferitele restaurante de stat, organizate începînd cu anul 1948, iar mai tîrziu de către trusturile de alimentație publică.

O altă categorie de fise utilizată în prezent într-o serie de întreprinderi industriale din București — care nu poartă însă semne valorice — o constituie „mărcile de scule”, care servesc ca mijloc de evidență a sculelor eliberate temporar muncitorilor. Deoarece nu se încadrează printre fisele cu semne valorice, nu au fost incluse în prezentul studiu.

Un caz tipic de folosire capitalistă a jetoanelor în scopul apărării proprietății particulare, sacrosanctă pentru capitaliști, este jetonul emis de Asociația proprietarilor blocului Creditul Minier. Pentru a nu permite accesul altor persoane la ascensorul blocului (care era proprietatea lor comună), aceștia au limitat utilizarea ascensorului numai la posesorii de asemenea jetoane, distribuite desigur cu prioritate proprietarilor. Celelalte persoane, dacă voiau să se folosească de ascensor, trebuiau să apeleze la bunăvoința proprietarilor, posesori de jetoane și poate chiar să le plătească o taxă în acest scop.

Jetoanele și fisele descrise mai sus prilejuiesc o serie de considerente privind istoricul orașului București.

În primul rând, se desprinde concluzia că apariția, răspîndirea și ulterior dispariția jetoanelor este strîns legată de procesul de dezvoltare și mai tîrziu de lichidare a orînduirii capitaliste în țara noastră și a relațiilor de exploatare ce îi sînt proprii.

Jetoanele apar la București începînd din deceniul al șaptelea din secolul trecut și cunosc cea mai mare răspîndire la începutul secolului XX, pînă la primul război mondial. După primul război mondial capitaliștii au recurs la metode noi de exploatare, mai rafinate, caracteristice în mai mare măsură capitalismului monopolist. În aceste condiții, între cele două războaie mondiale jetoanele devin sporadice, iar truck-systemul dispăre aproape cu totul, fiind practic lichidat.

Analizînd evoluția jetoanelor de-a lungul deceniilor se poate constata după anul 1900 tendința de a se recurge în tot mai mare măsură la jetoane confecționate din metal neprețios, cu o valoare proprie neglijabilă. Prin aceasta avantajele patronilor capitaliști de pe urma punerii în circulație a jetoanelor sporesc, pentrucă astfel ei evitau imobilizarea în interiorul întreprinderii, sub formă de jetoane, a unei cantități de metal prețios.

Totodată, se remarcă faptul că jetoanele cu valoarea exprimată în unități naturale devin tot mai rare, ceea ce reflectă consolidarea relațiilor marfă-bani și dezvoltarea circulației bănești în cadrul întreprinderilor capitaliste.

Aproape toate jetoanele emise de întreprinderi industriale din București aparțin ramurilor industriei ușoare și alimentare (manufactura de tutun, producția de chibrituri, de conserve etc.). Dat fiind că orașul București a fost încă de timpuriu principalul centru industrial al țării, această situație nu poate fi considerată întîmplătoare, ci reflectă o trăsătură caracteristică a industrializării capitaliste: dezvoltarea în prima fază mai ales a industriei bunurilor de consum, care aducea profituri mai mari și necesită investiții considerabil mai reduse. Industria grea se dezvoltă mai ales în ramurile extractive (petrol, cărbune etc.), care aveau centrele de producție amplasate în alte regiuni ale țării.

Faptul că primele jetoane cunoscute au fost emise în mare parte de întreprinderi de stat (manufactura de tutun, depozitul central) arată că,

deși sistemul monetar adoptat prin legea din 1867 cu modificările ei ulterioare nu prevedea posibilitatea emiterii unor asemenea semne valorice de către întreprinderi sau persoane particulare, practica punerii în circulație și folosirii jetoanelor era totuși tolerată, nefiind considerată incompatibilă cu prevederile legale privind circulația bănească în România.

De altfel această situație este confirmată și prin existența numeroaselor jetoane emise mai târziu, de la începutul secolului al XX-lea, de către instituții de stat (armata, serviciul închisorilor, căile ferate). Statul burghezo-moșieresc adopta astfel în organizarea propriului său aparat metodele patronilor capitaliști, ale căror interese le reprezenta.

Spre deosebire de statul burghezo-moșieresc, noul stat de democrație populară a luptat chiar din primii ani de existență pentru apărarea intereselor oamenilor muncii, împotriva exploatării capitaliste. În anii grei de după cel de al doilea război mondial regimul democratic a inițiat o serie de măsuri menite să pună la adăpost pe cei ce muncesc de consecințele inflației monetare și speculei capitaliste. Printre aceste măsuri trebuie menționată organizarea economatelor la principalele întreprinderi și instituții. Un document caracteristic pentru prima etapă a revoluției noastre populare este jetonul utilizat în anii 1946—1947 de Economatul Monetăriei Naționale. De această dată jetonul nu mai este o expresie a relațiilor de exploatare, ci a luptei împotriva speculei și exploatării capitaliste. Ca și magazinul de consum al patronului, economatul era un magazin de desfacere cu circuit închis, limitat la salariații întreprinderii respective, dar organizat de astă dată în avantajul și în interesul oamenilor muncii. Aprovizionarea cu mărfuri se făcea cu prioritate, iar desfacerea lor avea loc la prețuri mai reduse decât prețurile practicate de capitaliști. În aceste condiții conținutul social-economic al utilizării jetonului este radical diferit de cel al jetoanelor capitaliste, folosirea lui de către salariați fiind benevolă și în interesul lor. Pe măsură ce circulația mărfurilor și aprovizionarea oamenilor muncii a putut fi asigurată în condiții normale, sistemul magazinelor de desfacere cu circuit închis n-a mai fost necesar și a fost abandonat.

Studiul evolutiv al jetoanelor arată că prin conținutul lor social-economic ele sînt caracteristice unei anumite etape a dezvoltării capitalismului în țara noastră. Jetoanele apărute în orașul București confirmă întru totul această concluzie.

Jetoanele și fisele legate de istoria Bucureștiului ilustrează noi aspecte ale exploatării capitaliste în timpul regimului burghezo-moșieresc, aspecte mai puțin cunoscute ale relațiilor marfă-bani din trecut, cît și existența unor întreprinderi și instituții multe din ele astăzi dispărute și uitate. Cu ajutorul lor cunoașterea vieții din trecut a orașului cîștigă în amploare și autenticitate, jetoanele și fisele reprezentînd documente de epocă ce ne pun în contact direct cu realitățile de atunci.

